

BULÁNYI GYÖRGY

A SZOLGÁLATMEGTAGADÁS 30. ÉVFORDULÓJÁN

1979 szeptemberében Merza József testvérünk visszaadta katonai behívóját. Nem mindennapos esemény volt ez a visszaadás. Kutatok ismereteimben: Mikor volt ilyesmi korábban? Talán a Csík vármegyei Madéfalván. Mi történt ott?

1764. január 7-én a császári katonaság itt mészárolt le 200 székelyt, akik tiltakoztak a határőrezred felállítására ellen („madéfalvi veszedelem”). 1763-ban az Erdély gubernátorává (kormányzójává) kinevezett Buccow tábornokot a bécsi udvar határőrvidék szervezésével bízta meg Erdélyben. Buccow feladata az volt, hogy két román és két székely gyalogezred, valamint egy székely huszárezred felállításáról gondoskodjék. A románok szívesen jelentkeztek, hogy a jobbágyságból megszabaduljanak, a székelyek között azonban mozgalmak támadtak, minthogy ők korábbi privilégiumaik elvesztésétől tartottak. Joggal tiltakoztak a székelyek, hiszen Mária Terézia korábban, 1762 júniusában uralkodói leiratban próbálta ösztönözni az akkori ország dél-keleti részében élő székelyeket, hogy különböző kiváltságok fejében (például adómentesség) önkéntes alapon vállalják el a határőri feladatokat – írja a történekről Hamarkay Ede. Ám hamarosan kiderült, hogy a kiváltságokat az uralkodó korántsem gondolta komolyan, így például a határőrségbe jelentkezettektől is beszédtek az adót. Az önmagukat becsapottnak érzett székelyek sorra mondták vissza a szolgálatot. Ekkor Mária Terézia újabb toborzó felhívást tett közzé, mely már kötelezővé tette a határőrségbe való jelentkezést. Ez a szervezési feladat várt tehát Buccow tábornokra, aki azonban inkább szította az indulatokat, mintsem, hogy ügyesen kezelte volna problémát. Buccow-t le is váltották, és a helyébe Siskovics tábornokot nevezték ki Erdély gubernátorává. Végül a székely mozgalmat az osztrákok katonai erővel verték le. Siskovics parancsára Carato alezredes 1764. január hetedikén a békésen alvó falut, Madéfalvát (ahová a székely ellenállási mozgalom küldöttei gyűltek össze) ágyútűz alá vette, majd mintegy 400 menekülőt lekaszabol a katonaság. A madéfalvi vérengzés után elfojtották a Habsburgok a megmozdulásokat Székelyföldön. A mészárlás és az erőszakos katonasorozás hatására kezdődött meg a székelyek tömeges kivándorlása Bukovinába.

Azaz a székelyek hajlandók lettek volna fegyveresen védeni Mária Terézia birodalmának deli és keleti határát a határon túli Török Birodalom ellenében, ha cserében nem kell adót fizetniük. Merza József pedig nem kért adómentességet, csak nem óhajtotta a hazák területén a Varsói Szerződés erejében ideiglenesen tartózkodó Szovjet Birodalmat fegyveresen megvédeni. Merza mást akart, mint a madéfalvi székelyek. A 18. századból a következőbe, a 19. századba kell ugrnunk: a nazarénusokra, akikről nagyon szép novellákat írt Tömörkény István (1866-1917). A nazarénusok pedig visszavisznek bennünket a 16. századi történelembe/történelmünkbe.

A Jézus Krisztusban Hívó Nazarénusok Gyülekezete a magyarországi kereszténység egy kis csoportja néhány ezernyi hívőjével és csaknem 2 évszázadi üldöztetett múltjával. Tagjai általában „nazarénusok”-nak, vagy legtöbbször egyszerűen csak „hívők”-nek nevezik magukat. Hittanilag a protestáns evangéliumi kereszténység anabaptista ágának ultra-konzervatív fundamentalista irányzatába lehet őket sorolni. Minden nazarénus hitszabály hangsúlyozza a fegyvertelenség parancsát és az eskü tilalmát. Ezek a tízparancsolat „ne ölj” és az „Isten nevét hiába fel ne vedd” (2Móz20) hitparancsolatokra, illetve az Újszövetség esküről, szeretetről és erőszakmentességről szóló, új vallási korszakot nyitó tanításaira vezethetők vissza. A nazarénusok biblikus erkölcsrendszerének élet- és személyiségtszetele e tanokban nyert jellegzetes kifejezést, és a csaknem két évszázados hitgyakorlat révén kétségbevonhatatlan igazolást is. Tudniillik számtalan közforgalomban lévő történet igazolja, hogy a nazarénus inkább megöletti magát, mintsemhogy ő öljön.

A hutteriták vagy hutteri testvérek – régi magyar nevükön habánok – a protestantizmus egyik ágából, az anabaptizmusból keletkezett keresztény vallási csoport. Tagjai szigorúan szabályozott kommunisztikus közösségekben, teljes vagyongosztásban élnek. A 16-18. században Közép-Európában, így a Magyar Királyság és Erdély területén is éltek. A 19. század közepén kivándoroltak Amerikába. Ma az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában találhatók meg több ezres közösségeik, amelyek a többi anabaptista csoporthoz (amisok, mennoniták) hasonlóan a modern életmódot teljes mértékben elutasítják. A hutteriták a német nyelv egy archaikus nyelvjárását beszélik.

A svájci üldöztetések elől már a mozgalom „hivatalos megszületése” előtt megindult az anabaptisták kivándorlása. 1528-ban a Magyar Királyságba, Pozsony városába érkeztek. Itt számolni

kellett a török veszéllyel, és ezért dönteniük kellett abban, hogy a várható erőszak ellenére is fenntartsák-e fegyvertelenségüket. Wiedemann Jákób, valamint Hut János és barátai vezetése alatt egy mintegy 200 felnőttből álló csoport a feltétel nélküli fegyvertelenség és az őskeresztények szelleme és példája alapján álló vagyonszövetség mellett döntött. Elképzelésük megvalósításához egy új közösséget kellett alapítaniuk. Végül 1528 után a morvaországi Nikolsburg (Mikulov) mellett, a Kaunitz család birtokán találtak menedéket. Vándorlásuk során egy éjszaka, mielőtt új lakóhelyüket elértek volna, vezetőjük Wiedemann Jákób támogatására négy megbízható embert választottak (közöttük volt Maendl Jákób is, aki korábban az egyik nagyobb nikolsburgi birtok számtartója volt), és ott egy földre terített kabátra mindenki kirakta mindenét – ezzel megalapították első teljes vagyonszövetségüket és ezután a város vagy falu népetől elkülönülve, zárt közösségekben éltek.

A tiroli Hutter Jákób 1529-ben tűnt fel Morvaországban és számosan csatlakoztak az általa szervezett szigorú fegyelemben élő „házakhoz” az egész német nyelvterületről, parasztok, iparosok, mesteremberek, értelmiségiek, írástudók. Legtöbbjük Hutter Jákóbot ismerték el legfőbb vezetőjüknek és ezért nevezik őket hutteritáknak vagy hutteri testvéreknek. A legkorábbi időktől kezdve gondosan pontos krónikát vezettek, és e kódexeknek köszönhetően történetük jól ismert. Miután 1534-ben Svájcban az anabaptisták egyik „fészke”, a Leideni János vezette Münster (Bern?) elesett, hívei Itálián keresztül Dél-Tirolba is menekültek. Ezek az újabb anabaptista csoportok innen szivárogtak be előbb Magyarországra, a Zrínyiek, Batthyányiak, Esterházyak birtokaira, majd innen Morvaországba, ahol a hutteri testvérekhez csatlakoztak. Huttert hamarosan elfogták és 1536. február 25-én Innsbruckban máglyahalálra ítélték, és egy hét múlva megégették.

Hutter halála után az 1540-es években sokan átköltöztek a Morva folyó túlsó partjára, a Királyi Magyarország területére. 1546-ban csoportjaik a Felvidéken, majd Nyugat-Magyarországon telepedtek le és életmódjuk miatt kezdettől fogva üldözések érték őket. Nagylévárdon (a dévényi vártól északra légvonalban 40 km) ma is áll 1602-ben épült emeletes házuk. A ház hatalmas tetőterében kétoldalt sorakoztak a házaspárok hálókamrái, alatta voltak a közös helyiségek: konyha, ebédlő, különböző műhelyek, a gyermekek számára bölcsődeszerű helyiség, iskola. Hasonló „habán udvar” épült Ószombaton (Szakolcától délkeletre légvonalban 20 km) és több mint 80 más településen is mintegy 17 000-es (egyes becslések szerint pedig 70 000-es (!) létszámmal. Az őskeresztények példájára vagyonszövetségben éltek. Sok házukban több mint ezer ember élt együtt szigorú fegyelemben, de létszámuk csaknem mindegyikben 500 fölött volt. Több mint harmincféle mesterséget űztek, voltak köztük takácsok, posztósok, kalaposok, híresek voltak a habán késesek, értettek a földműveléshez, szőlőmunkához, éghetetlen szalmatetőt raktak. Orvosok voltak köztük, bábák, az asszonyok jól beváltak szoptatós dajkáknak. Bármilyen munkát is végeztek, azt a legmagasabb színvonalon csinálták, szemmel láthatóan jobban, mint szomszédjaik. Már kezdetben voltak fazekasok köztük, akik a 16. század végétől az ónmázás fehér edény, a fajanszkerámia készítéséhez is értettek, titkát akkoriban Európa e tájékán egyedül ők tudták. Minthogy Itáliában Faenza (Bologna-tól délkeletre 45 km) az „eretnek” anabaptista mozgalmak fészke volt, valószínű, hogy az onnan 1577 után elmenekült mesterek honosították meg közöttük ezt a technikát.

Amikor a hutteritáknak 1621-ben a morvaországi Nikolsburgból távozniuk kellett, menekülő csoportjaik Nyugat-Magyarországra, Erdélybe, illetve a dél-lengyelországi Holics (Galícia) környékére vándoroltak. Erdélyben a vallási türelem egyik nagy híve (??? – az ő műve a három kassai vértúnk...), Bethlen Gábor fejedelem 1621-ben fejedelmi menlevéllel telepítette le a hutteritákat Alvincra, Gyulafehérvár mellé. A környező lakosság gondos háztartásuk miatt a német Haushaben („háztartás”) szó után habánoknak nevezte el őket. A habánok hozzájárultak Erdély iparának felvirágzásához és komoly művészi értéket képviselő kerámiáikról is híressé váltak. Míg az ólomház kerámiákat akkoriban már céhek keretében készítették, a fajanszhoz csaknem kizárólag a habánok értettek. I. Rákóczi György 1645-ben Sárospatakra telepített habánokat. Magyarország újraegyesítése a Habsburgok alatt, a háborús kegyetlenkedések, a terjedő nyomor és pestis pusztítása 1685 után a klasszikus habán korszak végét hozta.

Az anabaptista közösségek Mária Terézia uralkodása idején szűntek meg Magyarországon. Amire a katolikus egyház más országokban sikertelenül törekedett, azt a Habsburg Birodalom erőszakkal nagymértékben elérte. A hutteriták egy része kényszerből katolizált, más részük Oroszországba menekült, majd onnan sokan Észak-Amerikába vándoroltak ki. Követőik ma is nagy számban élnek az Egyesült Államokban és Kanadában, a tiroli német nyelvjárás késői változatát beszélve.

A hutteriták szentháromság-hívők voltak, azaz hittek a Szentháromság tanában, a Teremtő Atyában, a Megváltó Fiúban és az Élető Szentlélekben, e három egységében. Jézust csak embernek tekintették és írásaik, tanításaik szerint Krisztus a testét nem az égből hozta, hanem Máriától kapta. Jézus, aki áldozati bárányként meghalt a világ bűneiért és Krisztussá lett, az Ő megváltó munkája következtében az eredendő bűn a gyermekekre nem születésük következtében, hanem csak a testi halál és a rosszra való hajlam formájában öröklődik át. (Az általam ismert mai hutteriták nem ezt a teológiai zagyaságot hiszik.) Az államhatalom, mint „az Istentől adatott rend”, a hutterita testvérek számára csupán Isten haragjának kinyilvánítását jelenti (Sámuel első könyve, 8:11-18 szerint), de a közösség sohasem tekintette Isten véres ítéletét Isten saját tulajdonságának, hanem csak szerető szívét, Jézus Krisztus teljes szeretetét és a Szentlélek tiszta, szellemi-lelki fegyelmét fogadták el. Így vált számukra a teljes közösségi élet a „végső idők béréjévé”. A közelgő utolsó ítélet várásának a hutteriták számára különös jelentősége volt. Minden igyekezetük arra irányult, hogy az őskeresztény vagyonszétválást a lehető legtökéletesebben másolják le a Szentlélek irányításával.

Közösségüket Krisztus Testének tartván, az egymás közötti kapcsolataikat az ebbe a testbe való beilleszkedés vágya vezette. Ennek megfelelően a közösség valamennyi tagja számára szigorú szabályok által meghatározott rugalmas munkamegosztást vezettek be, amelyhez minden tag oly módon alkalmazkodott, hogy ő a „Krisztus Testébe” a lehető legtökéletesebben illeszkedjen be. A munka felosztása nemcsak a termelésre terjedt ki, hanem a házi munkákra és a családi életre is. A közösségi nevelés a legkisebb gyermekek nevelésétől egészen azok teljes munkavégző képességének eléréséig tartott. A szülők ugyanabban az intenzív közösségi életben éltek, amelyben gyermekeiket is nevelték, ezért szóba sem jött a családi élet megszüntetése. De azok az anyák, akik különleges alkalmasságuk és képességük miatt óvónőként, tanítónőként nem kerültek a gyerekek közé, felszabadultak a közösség számára végzendő egyéb munkára.

Az idősebb gyermekeket német nyelven tanították írni, olvasni és számolni, de oktatásuk központja a közösség vallási hittartalmainak megismerése, hittana és az imádkozás volt. A hutteriták 1568-as német nyelvű iskolarendszere az egyik legrégebbinek tekinthető. Nagy súlyt helyeztek a diákok egészségére is és iskoláik Európában az elsők voltak, amelyekben tudományos módszereket alkalmaztak a fertőző gyermekbetegségek terjedésének megakadályozására. Még a tanulmányok befejezése előtt, a nagyobb gyerekeket szakmai kiképzésben részesítették, amelyen minden fiúnak és lánynak részt kellett vennie. Így magyarázható, hogy a kézművesség olyan nagy mértékben virágzott és hogy a hutterita közösségek termékeit megbízhatóságuk és minőségük miatt mindenütt keresték és hírnévre tettek szert. Minden ipari szakmájukat az írásművészethez hasonlóan művészi színvonalon művelték.

A hutterita gazdasági életben nagy teret kapott a mezőgazdaság, amely a mindennapi élet szükségleteiről gondoskodott, de sok ipari tevékenység számára is szállított nyersanyagot: így a malmoknak, sörfőzdéknek, cserzőműhelyeknek, fonodáknak, és szövődéknek, pékségeknek, szíjgyártó műhelyeknek, cipészségeknek és szabóságoknak. Fejlettek voltak a kovács-, az asztalos-, a fazekasműhelyeik és az építőiparuk is. A nyersanyagok és a késztermékek kereskedelme a különleges megbízással ellátott beszerzőik és eladói kezében volt, akiknek arra is figyelniük kellett, hogy csak a legjobb árukat hozzák vagy vigyék. Minden kézművesség számára szabályokat alkottak, amelyeket a mindenkori tapasztalatok alapján kiegészítettek. Fegyverek-, hadieszközök készítésében még közvetlenül sem vettek részt és finoman szőtt ruhaanyagjaikból kifejezetten egyszerű, mindenféle díszítésektől mentes ruhákat készítettek és viseltek. A házi uradalmak valamennyi lakója igényét a közös pénztárból fedezték, amelybe az összes bevétel befolyt. A lakók szorgalma és az általánosan bevezetett takarékoság a hutteri házi uradalmak második generációja számára növekvő jólétet eredményezett, amely felkeltette az őslakosság irigységét és vallási nézeteik miatt ellenségeskedések alapjául szolgált.

A hutteri közösség teljes életét átítatta hitük szelleme. Legmagasztosabb céljuk – az egyéneknek is, a közösségeknek is – az olyan közösségi élet volt, amelyben Isten is jelen van. Ezért kerültek minden olyan cselekedet, amely életük ezen értelmének ellentmondott. Hogy milyen erősen élt bennük az, hogy Jézus parancsait az ő szellemében és szeretetében teljesítsék, bizonyítják azon mártírok ezrei, akik soraikból hitük kedvéért a halált választották. Ezt igazolja a közösségi tulajdon feláldozása is, amikor az államhatalmak nyomást gyakoroltak lelkiismeretükre. Inkább vándoroltak országról-országra, mintsem hogy tanításaikból valamit is feladjanak a hatalom változó követelése szerint. Érdemes megjegyezni, hogy vándorlásaik során mindig képesek voltak újraépíteni minden

tekintetben sikeres közösségeiket. Rövid idő alatt mindig jóléthez jutottak. Ez a második és harmadik generációban gyakran lelki életük elsorvadásával járt. Így üldöztetésük miatti vándorlásukat úgy is lehet értékelni, hogy azok éppen a közösségeik fennmaradását segítették.

A mai észak-amerikai hutterita testvérközösségek élén egy vagy két lelkész, valamint a gazdaság vezetője áll, akiket tisztségükre (hivatalukra) a választásra jogosult férfiak választanak meg és ezt szokás szerint életük végéig betöltik. Tanácsadóként rendelkezésükre áll egy kb. öt idősebb tagot számláló testület. A közösségi munkák vezetése a gazdasági vezető feladata, ebben segít neki a munkamegosztó és a házvezető. Ő vezeti a pénztárt és kezeli a készleteket. Hozzá tartoznak és neki tartoznak felelősséggel az egyes osztályok vezetői. A tényleges döntések végrehajtásához, mint például egy testvérközösség feloszlata, vagy egy új közösség létrehozása, teljes egyetértés szükséges. A gazdasági vezető kivételével a testvérközösségen belül senkinek sincs pénze. Az egyének igényeit a közös pénztárból fedezik. Senkinek sincs személyi tulajdona. Aki belép a közösségbe, mindenét, amivel rendelkezik, átruházza a közösségre, és azt nem követelheti vissza, ha ki akar lépni. Az egyes testvérközösségek egymástól függetlenek. A vagyonszerűség bizonyos fokig ugyanazon testvérközösség tagjaira korlátozódik. Egy másik testvérközösség nem részesedik annak tulajdonából. Amennyiben egy testvérközösség egy másikkal árucserét folytat, akkor a kiegyenlítéshez gyakran pénzt használnak fel. Ha egy testvérközösség (és ez gyakran megtörténik) egy másikkal anyagi segítséget nyújt, akkor ezt ajándékozásnak tekintik. A takarékoság többnyire a meglévő testvérközösség bővítését vagy egy új kialakítását szolgálja.

Hitük még ma is tiltja a születések számának és rendjének befolyásolását illető mindenféle mesterséges beavatkozást. Asszonyaik, a róluk gyűjtött adatok szerint átlagosan 10,4 gyermeket szülnek (a magyar átlag 1990-ben 1,7 volt). Ez a viszonylag kis csoport nemcsak a gyermekvállalás tekintetében utasít el minden, világnézetével ellenkező hozzáállást és magatartást, hanem még az érintkezést is a más típusú csoportokkal. Községeik a modern világban a hagyományos életmód egy kis rezervátumának tekinthetők.

Annak ellenére, hogy az egyes testvérközösségek egymástól függetlenek, a vallási kérdésekben és a gyakorlati munkában mégis szorosan együttműködnek. A különböző testvérközösségek bizonyos időszakokként konferenciát tartanak, amelyen képviselőik megbeszélik és megvitatják közösségi ügyeiket és vallási kérdésekről tárgyalnak. A döntések valamennyiük számára kötelezők. A 16. századbéli őseik meggyőződésétől a hutteri testvérek nem tértek el. A világtörténelemben ezidáig egyedülálló példával szolgálnak arra, hogy egy családi alapokon felépített keresztény-kommuniztikus közösség négy évszázadon keresztül is fennmaradhat. Ezt bizonyítja az, ahogyan az üldöztetés idejében a legnehezebb helyzeteket is átvészelték, ahogyan hitük kedvéért feláldozták életüket és vagyonukat. Ez a hősiesség csak kevés vallási közösségre jellemző.

Teljességgel érthető, ha a Bokor közösségi tette, a fegyveres szolgálat megtagadása jelentős visszhangot váltott ki tengeren túl is, de a legmelegebb visszajelzést a hutterita Bruderhof közösség részéről kaptuk. Így aztán már 1990 nyarán meglátogattam egyik faluközösségüket az USA Connecticut államában: Deer Spring-et. A következő évben pedig öten eljöttek Budaváriba is: az alapító nemzedékhez tartozó Hans Meyer vezetésével. 1992-ben több faluközösségükben is jártam, majd 13 évi pauza után, miután Hans legidősebb fia, Klaus és száz unokájából az első, Kornél Budapesten meglátogattak 2005. tavaszán elrepültem hozzájuk Angliába. Két faluközösségükbe is: Darwell-be és Beech-Grove-ba. Utamról be is számoltam a Bokornak a Napló 63. füzetének 12-24. lapjain.

A Bokor szolgálatmegtagadói közül elsőnek Merzát ismertem meg. 1919-ben születtem, 45-ben indul a Bokor, de Bacs Erzsó hamarosan elviszi hírünket volt hitoktatójához, Orosz Árpához Miskolcra, ahol papoknak is tarthatok lelkigyakorlatot, így aztán 51-ben a Miskolcra Debrecenben érkezők már mindent tudnak. Egyszerűen csak átigazolnak, s otthonra lelnek a Bokor debreceni közösségeiben. Hosszú szünet következik hamarosan. De 67-ben már építem a Csatárkát, melynek kertjében-faházában otthonra lel szombat délutánonként Jóska és három gyermeke is. 70-re újraéled az Öregek I. nevű közösség – s meglep vagy nem lep meg –, s e közösségünk tagjával, Jóskával tíz további közösségi élet után... folytatódik a habánok és a nazarénusok által kezdeményezett szolgálatmegtagadás. Nem voltak irgalmasok a Habsburgok Jakob Huterrel, Mária Terézia sem – akár a madéfalvi, akár az alvinci megtagadókkal – és Ferenc Jóska sem a nazarénusokkal, s Kádárék sem velünk a folytatókkal, mert még a II. Vatikáni Zsinat idejében egymás nyakába borul a Kreml és a Vatikán. Ennek következtében pedig 1964. szept. 14-én a Vatikán és Népköztársaságunk 70. évre

titkosított részleges megállapodást köt egymással, melynek egyik pontja az, hogy a hazát pedig meg kell védeniük azoknak, akik a hazában laknak, ha férfiak, ha nők... Ami pedig tíz éven keresztül azt jelenti, hogy a férfi és női bírák közölhetik a vádlottakkal: magukat saját püspökeik is elítélik! Kik képviselték Jézust? A püspökök? Nem, a vádlottak, a gyilkolási szolgálatot megtagadókat. Jézus nagyon mást értett a szolgálton, a doulián. A maga szolgálatát, melyet a Golgotán fejezett be. S azt mindenkiért tette. Az pándoulia volt. Adassék tisztelet azoknak, akik ebből a jézusi szolgálatból három évre vagy több, vagy kevesebb időre kivették részüket.